

Fem radikala och yrkesverksamma kvinnor ville

bok: Kajsa Öberg Lindsten läser ett äreminne över Fogelstadsgruppen och dessa fem kvinnors frisinnade feminism.

Och, forna tiders frisinnade feminister! Ni som inte lär er snöpas av några ideologiska eller partipolitiska ramar! Ni som följde era personliga övertygelser och idéer så till den milda grad att man kritiserade er både från höger och vänster och till slut började betrakta er som löjliga!

Den här boken är ett äreminne över er. Och över era idéer om folkhälsa och jämlikhet, som i så hög grad kom att ligga till grund för den svenska välfärdsstatens uppbyggnad. Men kanske är den också en fingervisning om att ert sätt att agera skulle kunna återupplivas i vår tid, när folkhemmet börjar falla samman och de partianslutna ideologierna möts med allt större misstro.

"Åh, detta Sverige med sin svartvita syn på det mesta!" – utropar Hjärdís Levin i inledningen till sitt verk, som sedan formar sig till en uppiggande manifestation av frätänkteri och egensinnig historietolkning. Det

handlar om Elisabeth Tamm och de andra i Fogelstadsgruppen – en sammanslutning av fem yrkesverksamma, radikala och välutbildade kvinnor som ville förändra världen. De intresserade sig för folkhälsa, familjepolitik, fredsarbete och jämlikhet mellan könen långt innan makarna Myrdal. Och de propagerade för sexualupplysning innan RFSU ens var påtänkt. Under 1920-talet startade de den radikala kvinnotidskriften *Tidevarvet* och Sveriges första kvinnofolkhögskola – Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad.

I GRUPPEN INGICK FÖRFATTAREN och journalisten Elin Wägner – som skrev romaner om unga yrkeskvinnor och reportage om livet i mellankrigstidens krisdrabbade Europa. Gynekologen Ada Nilsson – som var pionjär på sexualupplysningens och folkhälsans område. Pedagogen Honorine Hermelin – som blev rektor på Fogelstads-skolan, och berättade hela världshistorien för sina elever på ert så känsloladdat vis att de fick tårar i ögonen och började sjunga *Internationalen*. Och slutligen två av Sveriges första kvinnliga riksdagsmän: socialpolitikern och skolkökslärarinnan Kerstin Hesselgren

och Elisabeth Tamm, som ägde och styrde godset Fogelstad i Sörmland och var våldsamt intresserad av ekologiska experiment och jordbruksreformer.

Elisabeth Tamm var varken den mest framträdande, inflytelserika eller geniala i detta kvinnliga nätverk. Men det var hon som stod som ekonomisk garant för många av gruppens projekt. Det var hemma hos henne man samlades. Och man kan nog säga att hennes ekonomiska resurser både band samman gruppen och befrämjade dess möjligheter att agera fritt och självständigt. Kanske väljer författaren henne som huvudperson just för att hon på ett så tydligt sätt ger exempel på dessa tidiga feministers möjligheter och begränsningar.

"Den som inte är radikal som ung är hjärtlös. Och den som inte slutar vara radikal i mogen ålder är vetlös", sa min mormor som också var född på 1800-talet, och kanske just därför kunde ta sig friheten att blanda samman politik och känslor. Enligt mormors mätstock var Elisabeth Tamm både hjärtlös och vetlös.

Hon var dotter till en ryttmästare och en friherrinna, växte upp som skyddad herrgårdsfröken och tyckte som sin pappa tills han dog. Men sen blev hon bara mer och mer radikal. Och i pensionsåldern för hon på fredskongress till Sovjet och blev av *Katrineholms-Kuriren* anklagad för att vara kommunist sympatisör. Bara för att hon så gärna ville tro på Stalins fredretorik och ansåg att alla goda initiativ som skulle kunna rädda världen måste stödjas.

... de fick tårar i ögonen och började sjunga Internationalen

MEN HON VAR FULL av inre motsättningar. Hon var en överklasskärning i höghalsad klänning som höll sig med en stab av tjänstear. Hon trodde både på moralisk upprustning, välgörenhet och sociala reformer. Hon hade en romantisk inställning till kvinnosjäl och jorden och tyckte om att citera artonhundratalspoesi. Hennes kärlek till väninnorna var krävande och överspänd. Hon gnällde över sina krämpor, värdade sina fobier och låg långa perioder till sängs.

Men de dagar då hon inte "hade tid att

förändra världen

svimma" var hon hektiskt verksam. Hon basade över godsets skötsel och bestämde allting – från nyordningar i jordbruket till vilken färg statarnas kök skulle målas i. Hon engagerade sig i världsfrågorna och kommunipolitiken. Hon bekymrade sig om bygdens ungdom och såg till att flickorna fick lära sig hushållskonst och att pojkarna fick lära sig att spela schack och biljard, så att de inte skulle ställa till ofog. Och hon deltog i de gemensamma projekten – *Tidevarvet*, Fogelstadsskolan och fredsarbetet. Tillsammans med Elin Wägner författade hon dessutom en skrift om ekologiskt jordbruk. (Hon var skeptisk till traktorer och konstgödsel och ansåg att korna helst borde skötas av kvinnor – som hade mycket bättre hand med dem och därför inte bara skulle mjölka.)

HJÖRDÍS LEVIN NÖJER SIG INTE med att beskriva ett liv, ett verk och ett historiskt sammanhang. Hon vill också tränga in i sin huvudpersoners psykik och försöka förstå och tolka hennes innersta tankar och känslor. Det är ett intressant men också problematiskt projekt.

Ibland blir författarinnan så uppslukad av sin hjältrinna att hon försjunkar i en långtråkig redovisning och analys av ett alldeles för stort och svårtolkat material – hela Elisabeths släkthistoria,

både på fädernet och mödernet, och rykten, skvaller och hägkomster ur intervjuer med bygdens folk. Då blandar hon samman historiska och nutida måttstockar och låter sitt kritiska öga fördunklas av psykologiska spekulationer.

Men till slut lyckas hon ändå med konststrycket att knyta ihop den psykologiska djupdykningen med en historisk överblick. Hon gör det i en högst personlig och fruktbar diskussion av begreppen "lesbisk" och "vänster". Alldeles i samma anda som forna tiders frisinnade feminister.

KAJSA ÖBERG LINDSTEN

Hjärdís Levin
Elisabeth Tamm på Fogelstad – liv och verk.
En radikal herrgårdsfröken.
Carlssons

Rättelse

I min artikel om brandbombningen av Hamburg på gårdagens kultursida insmög sig ett faktafel. Den lika fruktansvärda som meningslösa bombningen av Dresden skedde förstas i februari 1945 och inte året tidigare som felaktigt uppgavs.

MVR